

Татаровська Яна Валеріївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: **Красницька Анжела
Віталіївна,** професор кафедри правничої
лінгвістики Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Розвиток української юридичної термінології пов'язаний з витоками та історією української державності, національного права, законодавства, української мови. «Важливою рисою юридичних термінів є їх тісний зв'язок з різними політичними і правовими теоріями, науковими напрямками, певними суспільними традиціями, правовим досвідом» [1, с. 23-24]. Становлення юридичної термінології бере початок ще в давньоруський період існування держави. Термінологічне оновлення текстів нормативних джерел права відбувається постійно, їх зміст реформується, у тексти вносяться термінологічні новації [2, с. 12].

О. В. Медведь пропонує таку періодизацію історії розвитку української терміносистеми: 1. XII – XIV ст. – допонятійний період історії розвитку термінології; 2. XV – перша половина XIX ст. – адаптаційно-понятійний період. У межах цього періоду автор виділяє два підперіоди: а) XV – перша половина XVII ст.; б) 1643 – перша половина XIX ст.; 3. Друга половина XIX – початок XX ст. – емпіричний етап початкового наукового опрацювання; 4. 20-і – початок 50-х років XX ст. – емпірико-теоретичний період розвитку терміносистеми; 5. Друга половина 50-х – початок 80-х рр. XX ст. – період повного накопичення емпіричного матеріалу; 6. Друга половина 80-х – 90-і роки XX ст. – етап створення наукової теорії граматики української мови, організація певної частини термінології в терміносистему [3, с. 12].

На основі аналізу цивільного законодавчого масиву ми зробили висновок про те, що найбільш відповідає меті роботи наступна часова градація: 1) становлення правової системи Київської Русі; 2) правова система XIV – ХУІІ ст.; 3) правова система ХУІІІ – початку XX ст.; 4) радянська правова система (20-ті – 80-ті рр. XX ст.);

5) пострадянська правова система України (90-ті рр. XX ст. – до сьогодні).

Українська юридична термінологія є одним із найдавніших прошарків термінологічної лексики української мови, який своїми коренями сягає глибокої дописемної старовини, доби звичаєвого права.

Обсяг лексики цивільного права достатньо великий та охоплює різноманітні тематичні прошарки лексики, тому що сфера його розповсюджується на всі сторони життя суспільства будь якої держави.

Доречно зазначено А. В. Красницькою, що будь-який термін має свою історію. Зокрема, термін “вчинити позов” означав “добитися права”, а постанова вироку в суді – “присудження права”. У Київській Русі в XIV – XVI ст. слово право досить активно набуває специфічних значень: “судовий розгляд”, “судовий процес”, “державний орган правосуддя”, “судійська колегія”. В епоху буржуазних революцій поняття “право” все більше асоціювалося з поняттям свободи, а не тільки з поняттям справедливості [4, с. 154].

У “Руській правді” широко представлена юридична термінологія. Словом позивач (позовник) називали потерпілого чи обвинувача, тобто одну зі сторін судового процесу. Нове слово свѣдок стало широко використовуватися з другої половини XIV ст. замість давньоруських “послухъ” і “видок. Термінологія сімейного права майже не змінилася. І сьогодні ми вживаємо терміни батько, дочка, син, мати тощо [4, с. 155].

Наступним періодом є правова система XIV – XVII ст. Основними джерелами права цього періоду є Судебники 1497, 1550 років, Статути Великого князівства Литовського, Соборне уложення 1649 року. М. Шевченко зазначає, що формування і функціонування термінології цивільного права тісно пов’язане з історією розвитку науки цивільного права. Початком становлення традиції цивільного права в Україні вважають створення в XVI ст. Статутів Великого князівства Литовського як пам’яток писаного права і джерела правової культури литовського, українського й білоруського народів. Норми цивільного права регулювало право власності, яке було основним правовим інститутом. У Великому князівстві Литовському у Статуті 1529 р. (Старий статут), який закріплював права та привілеї шляхти як землевласницького стану, існував спеціальний термін власність, хоча застосувалося і таке поняття, як вотчина. Коли йшлося про власність, Статут використовував терміни реч, рухомые речи, именьє. Поширення набуває термін заставне землеволодіння, яким визначалися

землі, що передавалися для забезпечення боргу кредиторів [5, с. 136]. У Статутах переважають терміни на позначення спадкового майна: дідизна (дедина), материзна, отчизна (отчина); назв осіб: арендар (орендар), екзекутор (виконувач заповіту), дедич (спадкоємець маєтків по лінії діда), державца (власник, тимчасовий управитель маєтком), щадок (нащадок), торпоста (посередник), унуки (онуки), шкодник, потомок (спадкоємець), приказца (поручитель), отпор (відповідач), рукоемец (поручитель) [5, с. 137].

У середині XV ст. утворюється низка нових юридичних термінів (напр., “статок” – спадщина, “живот” – власність, “мит” – торгове мито, “воєвода”, “піддячий”, “губний староста”, “пристав” і т. д.). У період ХУІІІ – початку ХХ ст. закріпилися терміни недвижимая вещь, движимое, движимое имение.

На Лівобережній Україні в ХVІІ ст. для називання сторони, яка позиває до суду, уживалися терміни поводовая сторона, жалобливая сторона, скаржачая сторона; сторона, що відповідає, тобто відповідач, іменуються сторона позваная, отпорная сторона, сторона обжалованая, ответная сторона. З’являється новий термін адвокатъ (лат. advocatus – “судовий захисник”). Визначена дата прибуття в суд для розгляду скарги позначається словом терминъ [4, с. 158].

У період з 20-х до 80-х років ХХ ст. були ліквідовані архаїчні терміни, терміни, які відображали регулювання неіснуючих суспільних відносин (акціонерна компанія, торговий капітал тощо). Основними цивільно-правовими актами на цьому етапі розвитку суспільства були Цивільні кодекси України 1922 та 1964 років.

Аналізуючи період пострадянської правової системи України слід зазначити, що у термінологічній вжиток сучасного цивільного законодавства перейшла значна кількість термінів, які вживалися у радянських цивільних кодексах (реквізиція, кооператив, товариство, майно). Повернулися терміни, які функціонували в цивільно-правовому масиві у дорадянський період (комерційний банк). Слід вказати на те, що термінологія цивільного права зазнала змін у період підготовки Цивільного кодексу України. Кодекс позбувся переважної більшості термінологічних вад (скорочено тавтологічні конструкції, більшість росіянізмів усунуто, стало менше випадків уживання невинуватих синонімів, замінені архаїзми тощо). Змінилася термінологія, що визначає правовий статус сторін. Зокрема, особа, яка зобов’язується зберігати річ, передану їй другою стороною, є зберігачем, а та, яка передала річ на зберігання – поклаждавцем. З’явилися терміни, властиві європейським традиціям права (сервітут,

суперфіцій, емфітевзис), терміни, що пов'язані з появою нових понять і категорій у цивільному праві: варант, бартер, лізинг.

Таким чином, українська юридична термінологія сформувалася як система у процесі тривалого історичного розвитку. Процес спадкоємності стосовно до юридичної термінології є фундаментальною основою, на базі якої виникає подальший розвиток юридичної термінологічної системи.

Список використаних джерел:

1. Чулінда Л. І. Українська правнича термінологія : Навч. посібник. Київ : Магістр – XXI сторіччя, 2005. 128 с.

2. Трач Н. С. Українська правнича термінологія в XX ст. Автореф. дис. ... канд. філол. наук. К., 2009.

3. Медведь О.В. Українська граматична терміносистема (історія та сучасний стан). Автореф. дис. ... канд. філол. наук. Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2001.

4. Красницька А.В. Юридичні документи: техніка складання, оформлення та редагування: Посібник. 2-е вид., доп. і переробл. Київ : Парламент. вид-во, 2006. 528 с.

5. Шевченко М. Термінологія цивільного права у статутах Великого Князівства Литовського (XVI ст.). Українська термінологія і сучасність: Зб. наукових праць. Вип. УІІІ. Київ : КНЕУ, 2009.